

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Era, Salla

Title: Vammaispalvelulain uudistuksessa otettava huomioon ikääntyneet vammaiset henkilöt

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2021

Rights: CC BY-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Era, S. (2021, 17.9.2021). Vammaispalvelulain uudistuksessa otettava huomioon ikääntyneet vammaiset henkilöt. MustRead. <https://www.mustread.fi/artikkelit/vammaispalvelulain-uudistuksessa-otettava-huomioon-ikaantyneet-vammaiset-henkilot/>

AKATEMIA, SOSIAALITURVA

Vammaispalvelulain uudistuksessa otettava huomioon ikääntyneet vammaiset henkilöt

Hallitus on uudistamassa vammaispalvelulakia. Sen valmistelussa on keskusteltu mahdollisesta ikään liittyvästä rajauksesta. Ikärajojen myötä iäkkäämmät vammaiset henkilöt voisivat pahimmillaan jäädä ilman riittävää apua. Keinotekoiset ikärajat pohjautuvat vinoutuneelle käsitykselle siitä, millaista ikääntyneen ihmisen elämän kuuluisi olla, kirjoittaa väitöskirjatutkija Salla Era. VAPAA LUKUOIKEUS.

Salla Era Jyväskylän yliopisto 17.9. 9:12

Uudistettuun vammaispalvelulakiin on ehdotettu asetettavaksi ikärajoja, jotka saattavat jättää osan ikääntyneistä vammaisista ilman heille nyt kuuluvia palveluita.

Kuva: (CC0)

Hallitus valmistelelee vammaispalvelulain uudistusta. Valmistelun yhteydessä on keskusteltu mahdollisuudesta sisällyttää lakiin ikään liittyvä rajausta sille, ketkä ovat oikeutettuja vammaispalveluihin ja ketkä eivät. Ikään liittyvien vammojen rajaaminen vammaispalvelulain ulkopuolelle kohtaa tulkintaongelmia siitä, mitkä vammat voidaan todentaa ikääntymiseen liittyviksi ja näin ollen esimerkiksi ikääntyneet muistisairaat tai aivoverenkiertohäiriön sairastaneet voivat olla vaarassa pudota palveluiden väliin.

Tutkin vastikään julkaistussa tutkimusartikkelissani parhaillaan uudistettavaa vammaispalvelulakia ja erityisesti siihen liittyvää ikärajausta. Lakia on valmisteltu jo useamman hallituskauden ajan ja joka vaiheessa keskusteluissa on ollut mukana ikärajaus: rajataanko ikääntyneitä henkilöitä jollain tapaa ulos vammaispalveluiden piiristä?

Uuden vammaispalvelulain pääasiallisena tarkoituksena on yhdistää Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (Kehitysvammalaki, 519/1977) ja Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (Vammaispalvelulaki, 380/1987) yhden lain alle, kuitenkin palveluja menettämättä ja kansalaisten yhdenvertaisuudesta huolehtien. Samalla on tarkoitus uudistaa jonkin verran sisältöjä ja tarkentaa soveltamisalaa.

Ikärajaehdotukset ovat herättäneet kannatusta, mutta myös huolta. Useat asiantuntijat ovat ilmaisseet epäilyksensä siitä, että ikään liittyvä rajausta on yhdenvertaisuusperiaatteen vastainen sekä jopa syrjintää tukeva. Ikärajojen asettaminen voi johtaa vammaisryhmien sisällä eriarvoiseen kohteluun, jossa nuorempi henkilö voi käyttää kattavampia palveluita kuin iäkkäämpi.

Välinputoajia ei saa jäädä

Jo mainittua ikään liittyvää rajausta on pohdittu joka hallituskaudella. Vuonna 2016 hallitus ehdotti lakiin numeerista ikärajaa, jonka mukaan yli 75-vuotiaat vammaiset henkilöt siirrettäisiin vanhuspalveluiden puolelle. Se herätti voimakasta kritiikkiä. Kritiikin mukaan pysyvä vamma ei poistu tietyn iän jälkeen, eikä tarvittavia palveluitakaan voi vähentää iän myötä.

Edellisen hallituksen valmistelussa ikään liittyvää rajausta perusteltiin selkeämmällä rajanvedolla vammaispalvelulain ja vanhuspalvelulain välillä: nyt rajanvetoa on tehty korkeimmassa hallinto-oikeudessa saakka. Selkeämmän rajanvedon lisäksi taustalla vaikuttanee vammaispalvelulain uudistuksen ensimmäisen osan (VALAS I) tavoite vammaispalvelujen kustannusten leikkauksista, vaikkakaan sitä ei ole selvästi ikärajan yhteydessä julkisesti lausuttu.

Viimeisin ikään liittyvä rajausta ehdotti rajattavaksi lain ulkopuolelle vanhuspalvelulain tarkoittamat iäkkäät henkilöt, joiden ”avun tai tuen tarve johtuu pääasiassa korkean iän myötä alkaneista, lisääntyneistä tai pahentuneista sairauksista tai vammoista taikka korkeaan ikään liittyvästä rappeutumisesta”. Pääpiirteittäin tämä sama rajausta on tämänhetkisessä vammaispalvelulaissa käytössä vain henkilökohtaisen avun kohdalla.

Jos hallitus tekee lakiin ikään liittyvän rajauksen, uhkana on että osa palvelujen tarpeessa olevista ikääntyneistä ihmisistä jää ilman tarvitsemiaan palveluita: pääasiassa hoivaan keskittyvät vanhuspalvelut eivät kohtaa palveluntarpeen kanssa ja rajauksen myötä vammaispalvelut eivät ole mahdollisia. Monet ikääntyneet vammaiset henkilöt ovat näin ollen vaarassa jäädä väliinpuotoajiksi. Riippumatta siitä, kirjoitetaanko lakiin ikään perustuva raja, vanhus- ja vammaispalvelut tarvitsevat lisää resursseja.

On selvää, että palveluiden resurssienjaon on muututtava ajan muuttuessa: lääketieteen kehittymisen myötä useampi ihminen, vammoista riippumatta, elää pidempään. Lakia uudistaessa on harkittava tarkkaan, minkä lainsäädännön nojalla riittävät ja sopivat palvelut turvataan myös ikääntyneille vammaisille henkilöille. Ikärajan tullessa se on tehtävä jonkun muun lain nojalla tai ilman ikärajausta vammaispalveluiden avulla. Väliinpuotoajia ei saa jäädä.

Suurin osa vammaispalveluista on subjektiivisia oikeuksia

Vuonna 2019 vammaispalveluja Suomessa käytti Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetin mukaan noin 186 000 henkilöä eli reilut kolme prosenttia suomalaisista. Vammaispalvelut mahdollistavat ja tukevat vammaisten henkilöiden itsenäistä elämää esimerkiksi asunnonmuutostöiden, henkilökohtaisen avun sekä kuljetuspalvelujen avulla. Ylivoimaisesti yleisin vammaispalvelu on kuljetuspalvelu, jossa vuonna 2019 oli noin 90 000 palvelunkäyttäjää.

Yli puolet vammaispalvelujen käyttäjistä on yli 65-vuotiaita. Erityisesti kuljetuspalveluissa ikääntyneiden henkilöiden osuus on suuri; vuonna 2019 kuljetuspalvelujen käyttäjistä noin kaksi kolmasosaa oli yli 65-vuotiaita.

Kuljetuspalveluissa tämä osuus on pysynyt pitkälti samana jo yli 15 vuotta, kun taas esimerkiksi henkilökohtaisessa avussa ikääntyneiden palvelunkäyttäjien osuus on kasvanut noin 20 prosentista yli 30 prosenttiin. Nyt vammaispalvelulakia uudistettaessa on keskusteltu siitä, rajataanko – ja millä tavalla rajataan – ikääntyneitä henkilöitä vammaispalveluiden piiristä.

Toisin kuin vammaispalvelulaki, vanhuspalvelulaki (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista, 980/2012) ei määritä mitään palveluita, vaan ennemminkin asettaa raamit laadukkaille vanhuspalveluille. Itse palvelut taas järjestetään Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaisina harkinnanvaraisina palveluina. Näin ollen kunta voi olla tarjoamatta esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaista kuljetuspalvelua ikääntyneille henkilöille budjettiin vedoten.

Sen sijaan vammaispalvelulaissa määritellyt palvelut ovat pääosin subjektiivisia oikeuksia, mikä tarkoittaa että ne on tarjottava, mikäli myöntökriteerit täyttyvät. Ei ole merkitystä, onko kunnalla budjetissaan rahaa; vammaispalvelut on myönnettävä niihin oikeutetuille. Sen lisäksi, että vanhuspalveluissa ei ole samankaltaisia oikeuksia, ne eivät myöskään takaa riittäviä tai sopivia palveluita monille ikääntyneille vammaisille henkilöille.

Vammainen vai ”vain” vanha?

Kuka sitten on oikeutettu vammaispalveluihin ja kuka on vammainen henkilö? Moni ikääntyneenä vammautunut ei pidä itseään vammaisena, vaan kokee olevansa ”vain vanha”. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan myös esimerkiksi monet vammaisjärjestöissä sekä ikääntyneiden järjestöissä toimivat henkilöt jakavat tämän näkemyksen. Kuitenkin kun vammoja tulee, yhdenvertainen osallistuminen voi vaatia enemmän tukea. Tässä kehiin astuvat vammaispalvelut, jotka tukevat liikkumista sekä itsenäistä elämää ja osallistumista.

Jos vammaispalvelulakiin kirjoitetaan ikään liittyvä raja, vammaispalvelun käyttäjien määrä tulee laskemaan: suurin osa käyttäjistä on nyt yli 65-vuotiaita ja varmasti osalla heistä on sellaisia vammoja, jotka uuden lain perusteella liittyvät ikään.

Nämä henkilöt joko jäävät kokonaan ilman palveluita (mikä voi johtaa suurempaan palveluntarpeeseen myöhemmin, puhumattakaan henkilön elämänlaadun muutoksesta palvelutta jäämisen myötä), tai sitten he hakevat palveluita jonkun muun lain nojalla. Vammaispalveluista siis säästettäisiin, mutta jossain muualla tarvittaisiin lisärahoitusta näiden henkilöiden palvelutarpeen kattamiseksi. Jos taas rajausta ei tule, muutos entiseen on käytännössä se, ettei myöskään henkilökohtaiseen apuun sisältyisi enää ikärajausta, minkä seurauksena palvelunkäyttäjien määrä todennäköisesti nousee.

Vuoden 2017 vammaispalvelulain julkisella lausuntokierroksella löytyy monia hyviä argumentteja sekä ikärajausten puolesta että sitä vastaan, mutta suurin osa lausunnoista tuntui kallistuvan jossain määrin sille kannalle, että jonkinlainen selkeämpi rajausta on tehtävä; lausuntoyhteenvedon mukaan 61 % lausujista piti rajausta tarpeellisena. Lopulta 2018 annetussa hallituksen esityksessä ikään liittyvää rajausta ei kuitenkaan ollut. Siinä todettiin, että mikäli henkilö ei saa muiden lakien nojalla tarvittavia ja riittäviä palveluita, ja jos muut kriteerit täyttyvät, on hän oikeutettu vammaispalveluihin.

Onko käsityksemme vanhuudesta vanhentunut?

Käsitys yhdenvertaisuudesta vaihtelee vammaisuuden käsityksen myötä: mikäli ikääntymisestä johtuvia toimintarajoitteita ei nähdä vammaisuutena, silloin on yhdenvertaista rajata ikääntyneet henkilöt vammaispalvelulain ulkopuolelle.

Jos taas yhtä lailla iän tuomat toimintarajoitteet ymmärretään vammaisuudeksi, on yhdenvertaista myöntää vammaispalveluita myös ikääntyneille. Kun yhteisymmärrystä ei ole siitä, lasketaanko iän tuomat vammat vammaisuudeksi vai ovatko ne ”normaalia ikääntymistä”, ei ole myöskään yhteisymmärrystä siitä, mikä olisi yhdenvertainen vammaispalvelulaki.

”Normaalin ikääntymisen” määrittelemisen on haastavaa. Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksissä on nojattu siihen, että tietyt vammat ja sairaudet ovat todennäköisempiä ikääntymisen myötä. Esimerkiksi aivoverenkiertohäiriön (AVH) riski kasvaa ikääntyessä, jolloin ikääntynyt AVH-henkilö ei välttämättä saa vammaispalveluja, kun taas nuorempi samalla tavalla vammautunut voi olla niihin oikeutettu.

Ikäsidonaisuutta on kuitenkin vaikea määritellä ja tuskin vammautumiseen johtava aivoverenkiertohäiriö tuntuu 85-vuotiaasta ”normaalilta”, jos henkilö on ennen häiriötä elänyt suhteellisen aktiivista elämää. Epäilen, että tässä on kyse myös siitä, millaisena ylipäätään ymmärrämme vanhuuden ja mitä näemme siihen kuuluvan.

Oletus lienee, että jonkinasteinen raihnaisuus kuuluu ikään, mutta myös se, että vanhenemisen myötä ihminen passivoituu. Ajattelemme vanhuuden olevan passiivista aikaa; vanhuus ja toimintarajoitteisuus kuuluvat siinä määrin yhteen, että ajattelemme vanhuuden väistämättä sisältävän kaikenlaista ”kremppaa”.

Tätä ei ajatella vammaisuutena, joka mahdollisesti katkaisee aktiivisen toimijuuden ja pakottaa miettimään, kuinka osallistuminen jatkossa onnistuu. Vanhuuden tullessa todetaan, että nyt passiivisuus on väistämätöntä. Nuoremmalle vammaiselle osallisuus nähdään oleellisena osana elämää, mutta vanhemmalle välttämättä ei.

Tutkimuksessa puhutaan ”sosiaalisesta kuolemasta”, joka monella ikääntyneellä henkilöllä tuntuu olevan edessä niin sanotun neljännen iän koittaessa, aktiivisten eläkevuosien jälkeen. Vaan onko neljännen iän pakko olla vääjäämätön sosiaalisen kuoleman tuomio?

*Kuva:
Jyväskylän yliopisto*

Salla Era

Salla Era toimii väitöskirjatutkijana Jyväskylän yliopistossa. Hän valmistelee väitöstutkimustaan ikääntymisen ja vammaisuuden risteyskohdasta osana Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikköä.

Tämän sisällön mahdollistaa Jyväskylän yliopisto.
Journalistinen päätösvalta on MustReadin toimituksella.

Tämä artikkeli on julkaistu Creative Commons CC BY-ND 4.0 -lisensillä.

Tutustu muihin vapaan lukuoikeuden Akatemia-artikkeleihin

Piditkö artikkelista?

**REKISTERÖIDY JA KOKEILE MUSTREADIA
14 PÄIVÄÄ MAKSUTTA**

Keskustelu

Anneli Larmo 17.9.2021 16:09

Hyvä kirjoitus, jossa nostetaan esiin ajankohtainen ja tärkeä aihe. Päättäjien pitäisi lukea tämä kirjoitus.

© Toinen Aatos 2022